

EEN "BROKSTUK" UIT EEN ANALYSE MET EEN KIND OF HET BELANG VAN DE TAAL VOOR HET OEDIPALE GEBEUREN

Karen Deneckere

Keizersvest, 8, B-9000 Gent
Tel.: ++32/(0)9 225 38 69, karen.geert@scarlet.be

Samenvatting: Dit artikel brengt een brokstuk uit de analyse met een vierjarig kind, een reisverslag waarin verschillende vragen uit de kinderaanalyse benaderd en beantwoord worden. We leren hoe een kind dat plots besloot te zwijgen, doorheen de particuliere band van de overdracht, opnieuw op verhaal komt. De talige uitwisseling met daarbij het antwoord van de Ander, als spiegel van de taal, maakt het deze jonge jongen mogelijk om de toegang tot het oedipale te vinden en zich zo psychisch te heroriënteren. Doorheen het proces van tekenen, betekenen en betekend worden, op schrift te stellen, krijgen we een notie van de betekenis van de taal voor het oedipale gebeuren.

Sleutelwoorden: Kinderanalyse, Overdracht, Taal, Oedipaal Gebeuren.

Ontvangen: 12 november 2006; **Aanvaard:** 16 november 2006.

Inleiding

Een "brokstuk" lijkt wel een echo van de als "Bruchstück einer Hysterie-Analyse" benoemde publicatie van Freud (1905e [1901]: 161-286). Zo benoemd als "brokstuk" lijkt het dus een germanisme. We bedienen ons van germanismen als het ons past. Bovendien lijkt het op het eerste gezicht wel een pleonasme omdat elk deel van het woord – brok of stuk – op zich volstaan om te zeggen wat het wil. Nu staat het woord "brokstuk" wel in het woordenboek onder andere als term uit de architectuur, als een bijzondere soort dakpan, met een bijzondere functie. Laat ons dus maar verhoppen dat voorliggende tekst zo'n functie kan waarmaken.

Het is namelijk onze bedoeling te laten zien (als je wat inlevende verbeelding hebt), te laten horen (als je kunt horen in welk vergezicht iets hier staat) hoe een stuk analytisch werken werkelijk gebeurt. De tekst is dus in de eerste plaats een soort reisverslag van hoe het er aan

toegaat in zo'n proces. Hoe het er *kan* aan toegaan. Hoe het er bij *mij* aan toegaat. Dat betekent dat ik maar al te goed beseft dat het anders ook kan, dat het bij anderen soms ook kan. Dat ik doordrongen ben van het uiterst particuliere van een werk met kinderen. En dat dit particuliere ook – en vooral voor mij – te maken heeft met de wijze waarop ik mij als subject, middels een analyse, een plaats heb veroverd.

Hier zou men terecht kunnen opwerpen dat, als het zo'n particuliere ontmoeting betreft, het nut van het op schrift stellen ervan niet duidelijk is. Laat staan of het uiteindelijk wel mogelijk is. Twee moeilijke vragen die ik mij stel bij het lezen van de meeste gevalsstudies.

Op de eerste vraag wil ik het antwoord van Freud herhalen: voor de transmissie van... de psychoanalyse is de studie van moeilijkheden bij de behandeling allernuttigst.

De eis van de discretie is meestal gemakkelijk te ondervangen waar het kinderen betreft. Deze afschermen tegen al te bezitterige, al te manipulatieve en al te intrusieve ouders is moeilijk en nodig, maar uit de praktijk blijkt dit toch nog mogelijk.

Maar komen we op de tweede vraag terug die peilt naar de mogelijkhedenvoorwaarden van gevalsstudies. De moeilijkheid werd van in het begin duidelijk gesteld met "De kleine Hans" waar een kind op het altaar van de theorie werd gelegd in een meer dan dubbele overdracht, in de overdracht naar Freud, die hem een houten paard cadeau gaf, en naar zijn vader, de bezitter van zijn moeder die patiënte was bij de eerste. Eventjes snel puzzelen!

Deze indruk is me later vaak bij gebleven. Het lezen van de meeste studies is interessant om een stuk theorie te leren, maar liet me in de kou staan voor het belangrijkste, voor hoe het kan. Tenzij misschien in enkele begenadigde geschriften, in enkele passages, in het vermoeden van welke sferen stimulerend zijn,... (Dolto, 1977, 1991; Eliacheff, 1995; Freud, 1909b; Winnicott, 1977).

Daarom mijn metafoor hierboven van het reisverslag. Het is wat ik met deze tekst betracht: jongeren uitnodigen met mij als gezellen op reis te gaan doorheen het oedipusland vol angsten, vrezen, miskenningen, geweld, aanrandingen,... Het mogen en willen zeggen en weten, vervult elk kind met dynamiek. Door dit mogen wordt het vooruit gestuwd.

Maar er is ook een verder doel dat we beogen. Reeds in de schaduw van wat we hierboven aanraakten, huist het. Wat is het verdere doel anders dan de verhouding tussen theorie en de uitgeschreven

gevalsstudies in de transmissie van de psychoanalyse. Dat betekent voor ons drie zaken.

In de eerste plaats, wat leert het geval ons over hoe het eraan toegaat in een analytisch werken met kinderen? Of anders gesteld, hoe moet men zich concreet opleiden tot kinderanalytica? Nog nader bepaald, wat en waar moet men, buiten de eigen kuur, iets zoeken als opleiding? Controle, lectuur, theorie, auteurs, seminaries,...? En wat is daar de verhouding?

Daarnaast blijft de vraag naar het statuut dat men moet verlenen aan de analyse met kinderen in onze maatschappij. Welk statuut heeft het weten dat men inductief uit de kuren heeft gedistilleerd? Een verdieping, een vernieuwing, een toevlucht,...? Wat is haar statuut na de rage van de gedragstheorie, voorbij de zogenaamde cognitieve therapie, doorheen de nieuwste snuffjes,...?

Op de derde plaats willen we een enigszins vreemde bedenking met de transmissie verbinden. Ik stel me bij zekere ervaringen de vraag wat die kinderen, binnen vijftien à twintig jaar, vanuit hun ervaring, over de psychoanalyse zullen getuigen. Wat zal hun effect zijn? Vreemde vraag? Kan het hoogstens een praktisch effect zijn? Daarvan ben ik niet zo overtuigd. Het levend voorbeeld is misschien niet steeds beperkt. Al heeft elke clinicus, op dit gebied, redenen ten over tot pessimisme, er zijn ook zogenaamd zeldzame ervaringen die dit ombuigen tot een vrolijk pessimisme, tot een verlichtend vergezicht.

Daan

In en doorheen datgene wat een kind ons allemaal brengt, hoor ik een verhaal. Een kind is, naast zijn materiële verschijning, ook en vooral een verhaal. Dit weet ik. Soms is een kind een aarzelend verhaal, hoor ik. Een angstig verhaal, een verhaal vol kommer en zorg, een... Dit hoor ik weerklinken in mezelf. Met het hiernavolgende verhaal, wil ik onder meer de vraag beantwoorden hoe ik als psychoanalytica dit aarzelend, omzichtig, ingehouden verhaal op gang kan helpen en zo het jongetje op verhaal kan brengen. Of nog, in dit geval, hoe kan een analytische therapie een kind, dat aan de poort van het oedipale wacht, over de drempel helpen?

Het kind dat ik hier laat spreken, dat ik hier doorheen mijn verhaal doe spreken, leerde me iets over hoe het in het oedipale gebeuren dreigde klem te geraken en hoe het middels tekenen en betekenen opnieuw psychisch in beweging kwam. Enkele vragen vonden daardoor een antwoord. Namelijk, wat het voor een jong kind betekent

zich in een psychische wereld te oriënteren? Wat heeft het daartoe nodig? Hoe ontstaat een psychische tussenruimte? Hoe wordt deze bevolkt? Hoe raakt deze ruimte getekend en gesproken? Hoe wordt ze betekend. Welke rol spelen daarbij de contacten en ontmoetingen met de ander, en vooral met de symbolische grote Ander? Kortom, hoe vindt een menskind de rust van het zich vastgehouden en toch vrij te weten binnen het verlangen van de ander, van de Ander.

Waar ik het elders heb gehad over de mogelijke betekenis van een symptoom bij een vijfjarige jongen en dit vooral binnen het gehele landschap van zijn reeds oedipale psychische realiteit heb willen kaderen, zal ik het hier hebben over hoe de therapie het een vierjarige jongen mogelijk maakt het oedipale binnen te treden en hoe ik deze oedipale positie in de talige overdracht verder help te expliciteren.

Het geval gaat over Daan die in zijn tweede levensjaar, naar aanleiding van de geboorte van zijn zusje, bruusk uit de veilige band met mama en papa werd losgeplukt om voor bijna een jaar bij oma en opa op het verre platte land te verblijven. Het bijna onverstaanbare dialect van de grootouders werd het nieuwe, vreemde talige huis waar Daan zich in moest zien te oriënteren. Met een uitgesproken *Neurosenwahl* als antwoord. Op driejarige leeftijd spreekt Daan dan een zichzelf toegeëigend geheimtaaltje waarmee hij zich kan ophouden in een eigen wereld, ontoegankelijk voor zijn ouders.

Deze komen op consultatie omdat ze gealarmeerd zijn door de resultaten van zijn schoolrijpheidstest. Daan scoort kwalitatief zwak en het CLB vreest reeds voor de overgang naar het eerste leerjaar. We zijn juni, het tweede kleuterklasje zit er bijna op. Zal Daan met één schooljaar in het kleuteronderwijs genoeg hebben om zijn achterstand bij te benen? Zo luidt de dreiging van het CLB. Maar dat is niet alles. In de klas steekt hij zich weg en beantwoordt hij nooit een vraag. Het is alsof hij niet wil wakker worden, verhaalt zijn mama. Nochtans wordt hij dikwijls geplaagd door een drang in zijn plasser. Moeder merkt op dat Daan zich vaak niet gemakkelijk voelt. Maar ze botst op een muur als ze hem aanspoort erover te vertellen. Haar dringend: "Zeg het maar...", mondt uit in een stilte. Een koppig zwijgen?

Sedert hij terug thuis woont, zo'n klein jaar, eet hij zeer moeilijk. Hij lust niets, behalve melk. Hij voedt zich met melk, zegt mama. Daan houdt aan de gewoonte van voor hij losgeplukt werd van mama, denk ik. Hij was tweeënhalf jaar toen mama in het ziekenhuis moest rusten voor haar zwangerschap van zijn zusje en hij bij oma en opa ging wonen. De eerste vijf maanden zag hij mama bijna nooit... Mama werd zo een stem, zonder geur, zonder gezicht. Mama werd een

klank. Wat wil Daan aan zijn mama zeggen als hij na bijna een jaar van reële afstandelijkheid terugkomen zal en mama's vragen beantwoordt met een vreemde taal, zijn klank.

Mama vertelt dat ze het contact met haar zoontje verloren is. Ze is ongerust en angstig. Papa zegt dat hij zichzelf in zijn zoon herkent. Hij schuwt ook contact. Met zijn eigen moeder?, vraag ik me af.

Daan heeft één kleine zus van bijna een jaar, maar ook een grote zus van tien en een grote broer van twaalf. De twee grote kinderen zijn kinderen uit een eerste huwelijk van de vader.

Hij is vier jaar als hij voor het eerst bij mij op consultatie komt. Ik ontvang een kind met een steeds lopende neus. Hees lost hij vreemde klanken, voor hem losse woorden.

Ondanks zijn eenzijdige voeding is hij een stevig kereltje. Hij heeft blozende kaakjes en kijkt me vanonder zijn veel te lange froufrou recht aan. Ik ontmoet een waterige maar geen ongeïnteresseerde blik.

Hij komt zonder morren mee naar mijn werkkamer maar blijft met zijn jasje aan afwachting bij de deur drempelen. Ik vraag hem kortaant wat hij wil doen. Wil hij bij me blijven om een half uur te werken aan zijn raadsel waar hij iedereen voor stelt of wil hij onmiddellijk terug met mama naar huis? De *Neurosenwahl* veronderstelt immers het kunnen maken van een keuze. Ook hier moest duidelijk zijn, – als tegengewicht voor zijn koppige vasthouden aan – dat hij opnieuw voor een belangrijke keuze stond. Zwijgen of spreken? Wat zal het worden?

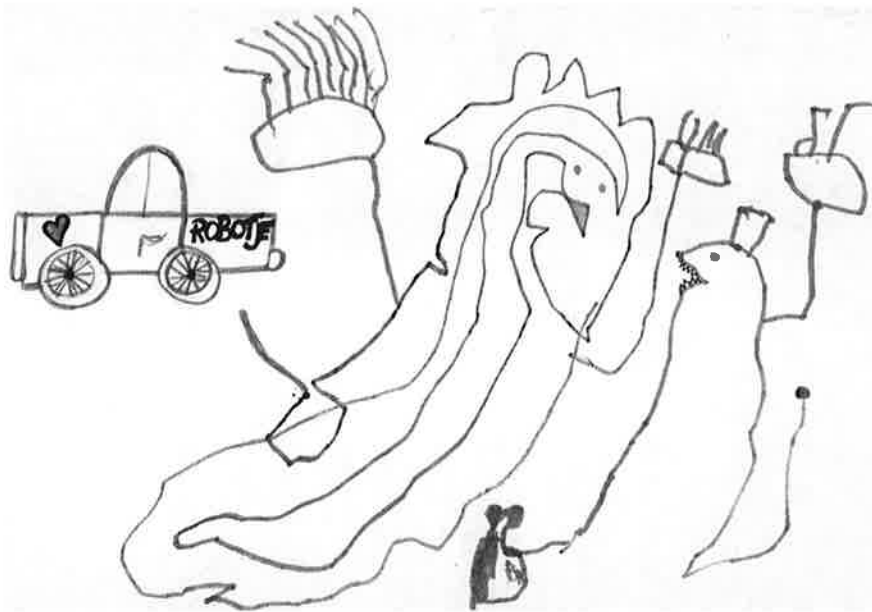
Zonder een woord te zeggen wurmt hij zich onhandig uit zijn jasje. Weer afwachting staat hij stil met zijn jas in de handjes geklemd. Hij staat te wachten. Te wachten op wie? Waar is zijn plaats? Waar is de plaats van zijn jasje?

Ik help hem zijn jasje op de zetel te leggen en ga aan mijn tafel zitten. Ik nodig hem uit voor mij te gaan zitten, stel me voor en vraag hem iets te tekenen. Langzaam trekt hij lijnen. Vormloos. Hij legt de stift naast zich neer en mompelt iets onverstaanbaars tussen zijn tanden.

"De stift gaat niet zo goed", raad ik. "Ik hoop dat deze duidelijker tekent", zeg ik.

Naast de eerste paar lijnen tekent hij geconcentreerd een andere. Als ik hem vraag wat hij getekend heeft, heft hij zijn schouders op en krijg ik een brommend geluid als reactie.

Ik maak van de lijnen twee figuren die naar elkaar kijken en misschien ook met elkaar zullen spreken, vertel ik hem. Hij krijgt pretlichtjes in zijn ogen.

TEKENING 1: HET SPREKEN VAN DE ROBOTJES

"Denk ik, een robot", werpt hij me toe.

Hij neemt de stift. Tekent armen en handen met vingers. Met een ander kleur accentueert hij een uitsteeksel.

"Een prikkelstaart", zeg ik.

Dat betekent "Je moet achteruitgaan!", gromt hij onduidelijk. "Dat betekent gelijk een brugje in zijn haar. Ekeer langs hier en ekeer langs daar."

"Dat is heel ingewikkeld en verwarrend. Waar moet je dan naartoe? Waar moet je dan zijn? Waar kun je dan zijn? Ekeer de taal van je mama en papa, ekeer de dialecttaal van je oma en opa."

Hij kijkt me fronsend aan. Hij tekent een schoen.

"Robot heeft schoenen aan en tenen komen hier uit."

Ik vertel hem het belangrijke verschil tussen mensen die bestuurd worden door hun hart en door wat ze zelf willen en robotten die mechanisch uitvoeren wat hen wordt opgelegd. Een robot is zoals een soort auto die bestuurd wordt door een mens.

"Je mama heet Sonja. Je papa Simon. Je kleine zus heet Sofie. Je grote broer Peter en je grote zus heet Marie. En jij bent broer Daan."

Ik wil hem zo een symbolische plaats geven binnen het gezin waar hij als kind een tijd uit weg moest en waar hij na te zijn weggeweest

opnieuw een plaats in de rij kinderen moet innemen, wil hij zich als sprekend, zelf verlangend wezen oriënteren.

"Ruik een beetje warm. Ruik een beetje stift. Hij wil robotje, ik wil, die wil,... een auto, een hartje-auto."

"Wil je dat ik een robotauto met een hart teken?", vraag ik.

"Die robot wil alles...", grapt hij.

Op deze spontane verzuchting coupeer ik onze eerste ontmoeting. Hij mag verlangen. Hij is een kind met een hart. Een kind naar m'n hart.

Ik zie hem nog eenmaal voor de lange zomervakantie begint.

Daan neemt de mand met de dieren en begint te benoemen. Hij spreekt onduidelijk maar kent de verschillende namen van de dierenfamilie heel goed. "Een beer. Een gorilla. Twee kippen, neen een haan en een kip. De koe heeft een bel en deze niet."

Goed, denk ik, het geslachtsverschil, het hebben versus het niet hebben, is door deze jongen opgemerkt en hij zoekt dit verschil in de wereld verder als verschil te benoemen.

"Een kangoeroe. De papa is groter. De twee wolven leven met elkaar. Die is heel sterk. Kan achteruitrollen, steigeren."

Wat een mooi woord voor een kind dat zagezegd niet kan spreken.

"Wie heeft jou dat woord geleerd?", vraag ik hem.

"Dat weet ik zelf al", antwoordt hij nors.

Wat weet hij? Wat heeft hij gezien? Waarom heeft hij besloten de taal die hij bezit niet actief te hanteren? Ik ben opgetogen te vernemen dat hij heel wat taal opneemt.

Hij kijkt naar mijn voeten en steekt het paard tussen zijn tenen. Het wankelt en in een poging het te laten rechtstaan knijpt hij het tussen z'n teentjes verkrampt vast.

"Moet het paard vallen?", vraag ik. Ik krijg geen antwoord.

"Kijk! Ze spelen brugje. De ander speelt auto. De paardjes kruipen op elkaar. Ze willen kunstjes doen. Dat, dat zeer doet ze..."

"Je denkt dat dat zeer doet?", vraag ik.

"Dan kunnen ze eraf vallen. Op de aarde worden ze dan vuil. De leeuw staat erop. Nu staat hij eronder. De twee grote paarden, het klein paardje staat tussen de poten."

"Het kleine paardje doet de grote paarden vallen?", vraag ik.

Loopt het kleine paardje in de weg? Stoort het kleine paardje de grote paarden? Hoe beleeft deze kleine jongen zijn positie in verhouding tot zijn ouders?

"Neen. Het ene paard is gevallen. Ik heb het paardje laten vallen. Ik heb het grote paard laten vallen." Daan houdt het kleine witte paard omhoog.

"Jij bent thuis dus het kleine witte paardje, denk je? Na de vakantie wil ik daar graag meer over weten", sluit ik de sessie.

Voelt hij zich verantwoordelijk voor wat er thuis gebeurt? Hoe heeft hij de plotse verhuis naar oma begrepen? Als een bestraffing, of erger, als een verbanning? Wat heeft hij voordien gepercipieerd van de seksuele verhouding tussen zijn ouders? En waar situeerde hij zichzelf in relatie tot zijn moeder en vader?

De laatste ontmoeting leert me dat Daan reeds duidelijk gegrepen zit in het oedipale vraagstuk. Een vraagstuk dat hij echter thuis voor zich schijnt te houden achter een muur van stilte en regressieve gedragingen. Wat vreest hij? Nog eens een periode te moeten verdwijnen naar andere oorden? Is het daarom dat hij zich, met al zijn prille verlangens wegstopt? Of zoekt hij, in identificatie met zijn babyzus, het preoedipale terug te vinden? De hereniging met mama werkelijkheid te laten worden? Om ook zo aan de castratiedreiging, uitgaande van de confrontatie met het geslachtsverschil, te ontkomen? Of herhaalt hij in zijn stilte de stilte veroorzaakt door de plotse afwezigheid van zijn mama?

Opmerkelijk toch hoe een kind kan kiezen voor het opschorten van een eigen verlangen, van een eigen taal, terwijl hij deze wel opneemt en reeds passief bezit. Voor deze jongen schijnt het auto-robot-met-hartje-spelen, voorlopig een zich verzekeren van bestaan te zijn.

Na de vakantie komt hij glimlachend binnen.

"Ga je een tekening maken?", vraag ik.

"Ik wil niet", is zijn antwoord.

Mijn volgende vraag naar wat hij zou willen doen, verdwijnt in de onmetelijke dromerige blik waarmee hij me aanstaart. Hij hoort me niet.

"Sofie, mijn kleine baby..." Vanuit de wachtzaal hoor ik een vrolijk hoog gekir en gebrabbel.

"Je kleine zus, bedoel je."

"Euh, euh, euh. Dat is Sofie, die kan nog niet spreken. Die kan al kruipen en rechte trekken aan de zetels."

"Jij kunt spreken, he?", zeg ik ondeugend uitdagend.

Daan lacht me even ondeugend toe.

"Hoe was de vakantie, wat heb je allemaal gedaan?", nodig ik uit.

Daan houdt vol in het niet antwoorden.

"Dat is Sofie..." Blijft hij in dromen wegzinken?

"Ik wil naar jou luisteren."

"Onze tent daar mee. Sofie en Daan slapen in grote tent. Mama en papa slapen in kleine tent. Ik heb nog eendje die kan kwaken en ik heb ook nog Ideefix. En andere knuffels ook nog: een ijsbeer, een aap, een koetje. Ik ben nog in land geweest. In huis, iedereen kon erin."

"Ook jij?", vraag ik

"Ook mama en papa. Och, zo'n klein potloodje. Dat kan niet staan. Dat is ijzer."

Hij wijst naar het glas dat op mijn werktafel ligt.

"Neen, dat is glas. Je kunt er doorheen kijken."

"Neen, ijzer."

Idee-fixe, denk ik. Een jongen met duidelijke ideeën waaraan hij koppig wil vasthouden. Zijn neen als antwoord op mijn neen? Zijn neen als antwoord op mama's neen?

De volgende sessies worden ontluikende antwoorden op mijn uitnodigende vaststelling dat hij sprekend kan zijn. Antwoorden op mijn verlangen dat ik hem wil horen. Het psychisch willen openstaan voor het symbolische geluid van een ander, kan een deur openen van een wereld die anders dreigt dicht te gaan in een defensieve verenging van het psychisch functioneren.

Het bibberen van m'n gsm wekt de aandacht van Daan.

"Gsm beweegt. Deze beweegt dan moest deze ook bewegen..." en hij wijst me het potlood aan dat naast m'n gsm ligt. "Deze is dik, deze is lang. Die is klein en die is lang. Daaronder zit hout en hier zit glas."

Hij kijkt me lachend aan. Hij vertelt me iets van het werk van mijn woord op zijn wezen en vraagt met zijn weten mij te bereiken.

"Ze mogen niet in het wc kruipen! Zijn geen kaka's."

"Wat bedoel je?", vraag ik.

"Kinderen, zijn geen kaka's", zegt hij.

"Juist. Kindjes zijn kleine mensjes", antwoord ik.

"En baby's?", vraagt hij onmiddellijk.

"Nog kleinere mensjes", maak ik een verschil.

"Erwin is een, Sofie is een sloeber hoor. Chocopot kapot. Een stuk eraf. Mama draagt. Nog een stuk eraf. Kon bijna choco uitvallen."

"Dat is gevaarlijk. Je kan je aan gebroken glas snijden", voeg ik tussen om de kwetsbaarheid van de levende mens aan te duiden in tegenstelling tot de waardeloosheid van vallende chocolade-kaka.

De associatie wc, kaka, kinderen, vallen, chocolade kon ik niet onopgemerkt voorbij laten gaan.

"Ook gevaarlijk van je huis springen, benen breken, je kunt ook dood zijn", meldt hij met een wat provocatieve maar ernstige blik. "En als je op gras valt, op veel gras, val je zacht", stelt hij een hoopvolle afloop voor.

"Er is daar één ventje met een arm eraf?", merkt hij vragend op.

"Ja, het zijn poppetjes gemaakt van klei en als je niet voorzichtig genoeg bent, kan klei breken. Er is een poppetje te hard behandeld", vertel ik hem.

"Is dat dan zoals de chocopot?", vraagt hij me de analogie goed opmerkend. "Als een vogel valt, op zijn bek, dan is zijn mond, snavel af, kan hij niet meer spreken, dan is hij dood."

"Maar een vogel kan vliegen. Zij vallen niet zo gemakkelijk", reik ik hem aan.

"Ik heb een Idee-fixe, ik heb er zelfs twee. De slechte zijn slap. De goede zijn sterk."

Met deze zekerheid laat ik hem naar huis gaan. Hoe beschermt dit kleine mensje zich ten aanzien van bedreiging. Bedreiging door wat? De betekenaar idee-fixe houdt als het ware alles samen.

Daan is stil en op zichzelf. Hij onderzoekt de stiften. Heb ik hem te bruusk onderbroken in zijn uitleg die hij in de wachtkamer aan het geven was aan zijn papa? Het is de eerste keer dat papa hem tot bij mij brengt. Hij kijkt doordringend naar de stiften. Ik benoem de kleuren.

"Ja", zegt hij verveeld.

Ik moet hem niet tot een imbeciel maken. Waar is hij dan zo repetitief mee bezig? Hij laat de stiften één voor één door zijn handen glijden. Ik vraag waar hij aan denkt.

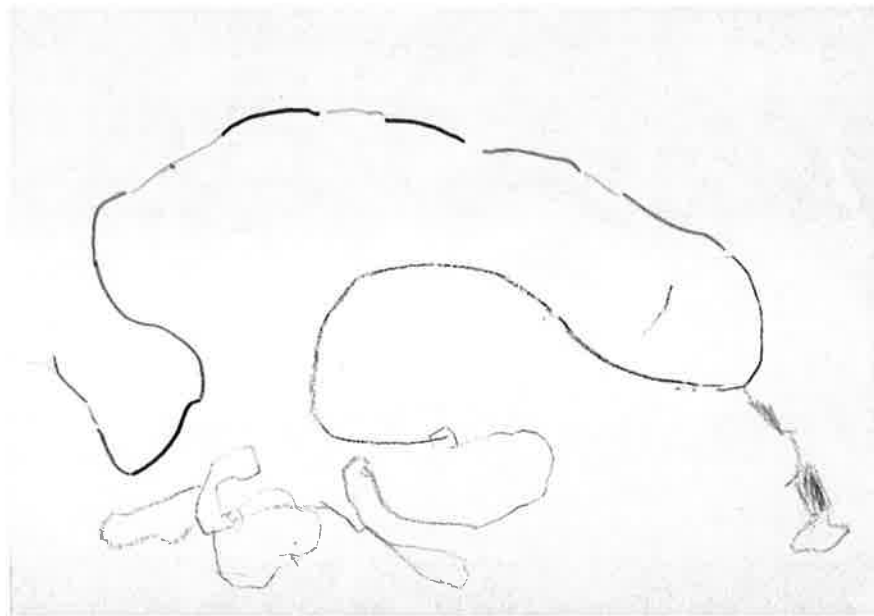
"Nu ben ik bij oma gegaan... straks... de dikke." Daan lacht. "De mama van mama is de lange oma. Ik heb twee oma's. Hierop drukken en het komt eruit. Een regenboogstift. Die ga ik pakken. Marie en Peter, de andere kinderen van papa, die zijn al bij oma."

Met de regenboogstift maakt hij dromerig een lijn en laat daarbij alle kleurtjes na elkaar verschijnen. Ik denk aan de opeenvolging van de vier kinderen van papa, alle vier door papa gemaakt, in één tijdslijn.

"Dat is een slang", laat ik me ontvallen.

"Dat is geen slang. Ik weet niet hoe het noemt." Daan kijkt verschrikt. Betrapt?

"Het is een tuinslang om water te geven aan de bloemen", fantaseer ik in dezelfde lijn verder.

TEKENING 2: DE TOVERSTAF

"Het is gelijk een toverstaf. Ik ga een kraan maken waar water uit de tuinslang komt", zegt hij enthousiast. "Twee gelijke wasco's. Kijk, ik ben een stier" en hij houdt de krijtjes tegen zijn hoofd.

"Ja, je bent waarschijnlijk soms ook een sterke en wilde stier", lach ik hem toe.

"Mijn hand kan hier niet meer uit! Uit mijn broek", fluistert hij verschrikt. "Papa is hier! Mama niet. Moest van mama me brengen. Dikke oma en dikke opa zijn stom."

"Waarom vind je dat?", vraag ik hem.

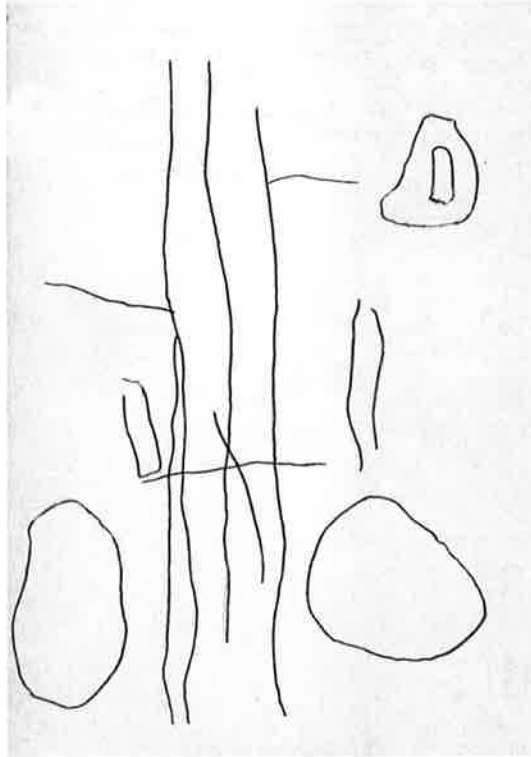
"Dat weet ik niet. Dat is niet waar...", dekt hij toe.

Wat is voor een kind bedreigend? Waar situeert zich de kwetsbaarheid van het psychisch menselijk levend wezen? Op het punt waar de pulsie zich aan een voorstelling tracht te binden? Hoe wordt geantwoord op wat het kind tracht te betekenen?

De volgende sessie tracht hij, aan de hand van betekenaars die in de therapie verschenen zijn en het eigenhandig tekenen, een verhaal te maken. Zijn verhaal. Een eerste poging tot het bevatten van wat er voor hem gebeurde toen hij mama plots moest missen?

"Een lange boom. Tussen twee slangen. Een jongen-slang. Een mama-slang langs de andere kant van de boom. Onder de slangen aan beide kanten een vijver. Een tak valt op het hoofd van mama-

slang. Die springt in de vijver, valt ernaast en is dood. De jongen-slang kan in de vijver zwemmen."

TEKENING 3: EERSTE VORMEN ALS EERSTE FORMULERING VAN EEN VERHAAL

Als ik hem vraag of de jongen-slang niet verdrietig is nu zijn mama dood is en hij van haar gescheiden is, vindt hij snel een antwoord.

"Er is een vriendje-slang in een andere vijver die een mama heeft die thuis is. Hij is zo verdrietig dat hij naar de slangendokter moet. Die doet een verband aan. De jongen-slang zit helemaal vast in verband."

"En kan niet meer vallen!", spreek ik hem toe.

Mijn idee-fixe wil vastgehouden worden! Vastgehouden, gewikkeld in een verband. Een verband dat de kwetsuren van de te vroege scheiding met zijn mama moet helen.

Terugkerend naar het vastgehouden, samengedrukt worden, als een pakje, plots gedeponceerd op een andere plaats dan deze van het verlangen van de moeder. Losgerukt uit het oude vertrouwde, reeds oedipale, verband naar een nieuw verband. Uit het verlangen van

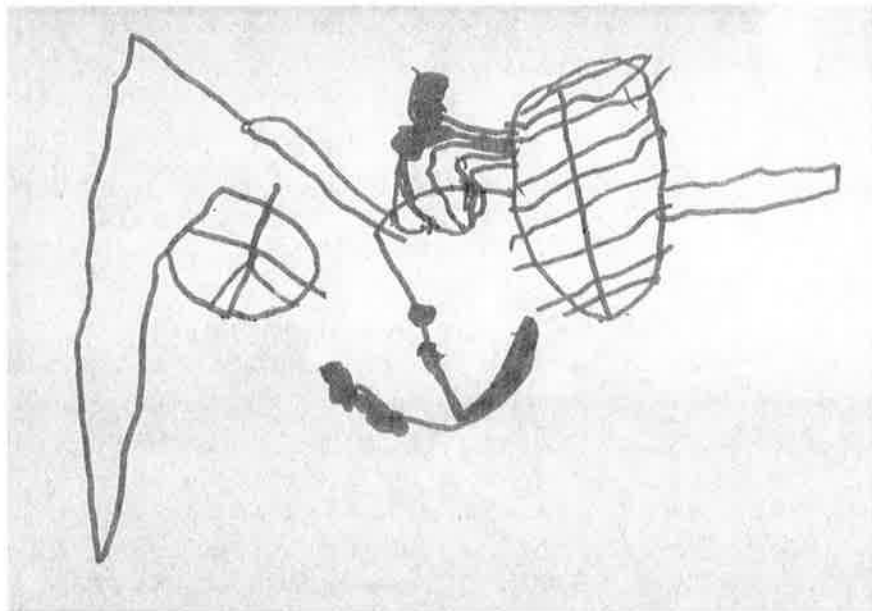
mama gevallen? Versteven, verstild. Zo stel ik me de beleving van de tweejarige Daan voor.

Alleen een band geweven van woorden, in een verband van overdracht, zal deze jongen kunnen doen bewegen. Het is de enige band waar we niet zomaar kunnen uitvallen eenmaal we er zijn in opgenomen en door omzwachteld.

Daan brengt me het Jommekesboek uit de wachtzaal mee waar Professor Gobelijn zijn kippen tot reuzenkippen kan maken. Hij vertelt wat hij gezien en begrepen heeft en vraagt me voor te lezen. Hij luistert en geniet. Daarna wil hij tekenen, betekenen. Hij tekent een ei.

"Een raar ei. 't Is gelijk een anker. Dit is een zot ei. 't Is een kooi. Dit is een koord... voor iemand van zijn paard te doen."

Ei, anker, kooi, koord, vallen. Wat wil het verwaaide wezentje vatten?

TEKENING 4: VAN EI OVER ANKER NAAR LASSO

Dat door tussenkomst van Gobelijn kleine kippen grote kippen kunnen worden, is hem voorlopig niet opgevallen. Wel stelt hij me op het einde van de sessie de vraag: "Wie maakt dat ei eigenlijk?" Daagt er dan toch iets in verband met de functie van de vader. Jammer dat ik hem moet antwoorden dat het de kippen zijn die de eieren maken.

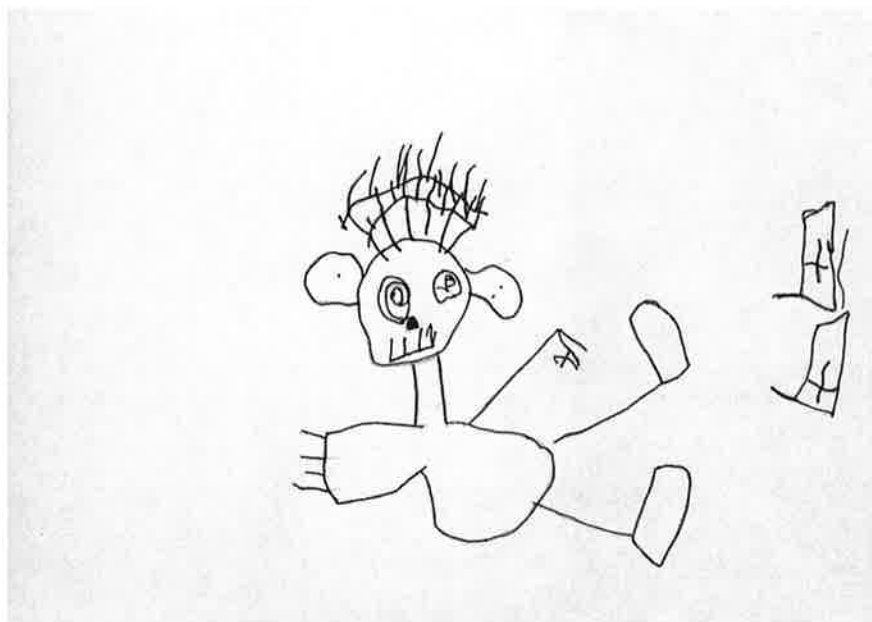
De volgende weken werkt hij aan een verdere vestiging van zichzelf. Hij tekent heel beheerst een grappig mannetje en vindt zo, via de

benoeming tijdens het tekenen, voor het eerst een duidelijk beeld van zichzelf. Hij maakt gesproken tekeningen. Hij kijkt, via de Ander, in de spiegel van zijn eigen ziel en zoekt zichzelf.

"Hoofd, ogen, hals. Een dikke buik." Waarbij hij achterover valt van het lachen. "Oh de mond. Met tanden. Twee armen, een rechte en een slappe. Dikke buik. Want hij heeft lekker gegeten. Hij heeft wel grote oren. Ze zijn zo slap als bij een olifant", grinnikt Daan.

"Grote oren om goed te kunnen horen?", vraag ik.

"Veel haar. Strepen haar. Grappig mannetje", zegt Daan.

TEKENING 5: EEN GRAPPIG MANNETJE

Grappig, een betekenaar, die ik dikwijls in de mond neem. Hij hoort mij. Hij hoort de Ander. De Ander bestaat voor hem.

Het is kort na deze sessie, waar hij zichzelf als het ware in de spiegel gevonden heeft en zichzelf daarbij met een betekenaar van mij bedient, dat hij ook zijn vader in zijn verhaal binnenbrengt.

Tijdens het spelen met de diertjes laat Daan twee diertjes aan elkaars snuit snuffelen.

"Ze geven elkaar kusjes, want ze zien elkaar graag", zeg ik.

"Ze kriebelen elkaar", zegt Daan en daarbij draait hij zijn hoofd naar me toe.

"Uw stoel is kapot. Waarom?", stelt hij plots vast.

"Omdat de kinderen die hier komen met hun vingertjes in die gaatjes prutsen", antwoord ik naar waarheid.

"Papa is stout! Voor mama is papa stout", zegt hij plots.

"Wat doet je papa waar jij van geschrokken bent?", vraag ik.

"Ik kan niets zien. Soms is papa wel flink. Als papa stout is, is mama ook boos. Papa is dan boos en mama is dan boos."

"Speel jij dan gewoon verder?", vraag ik omdat ik de indruk heb dat hij zich vandaag in therapie wat verstoort in het spelen.

"Nee. Nee! Soms is papa ook stout!", herhaalt hij.

"Maken ze ruzie?", vraag ik.

"Nee. Ze spelen. Wat doet die nu? Die kruipt onder de staart. Ze kruipen op elkaar. Wat doen ze nu?", herhaalt hij bulderend.

"Ze maken kindjes?", stel ik vragend.

"Nee. Dat kan niet", roept hij furieus.

"Je mama en papa hebben jou toch ook gemaakt en daarna Sofie", voeg ik toe, denkend aan zijn vraag over het ei.

"Wij spelen samen in bed." Wil hij het vraagstuk omzeilen?

"Kindjes lijken op hun papa", besluit ik.

"Ik lijk ook op Sofie", voegt hij er snel aan toe, mama vervoegend.

"Omdat Sofie dezelfde papa heeft als jij", waag ik me.

"Marie (halfzus) lijkt ook op mij!", speelt hij zelf verder.

"Omdat ook zij dezelfde papa heeft als jij", besluit ik.

Waarom is de toegang tot de vader toch zo aarzelend genomen? Wat bemoeilijkt de toegang? De houding van papa? Het spreken van mama over papa? Is er verwarring bij het kind tussen ruzie maken en de seksuele act?

Ik hoor dat Daan betekenisverlening zoekt. Hij tekent een machine die veel letters maakt. Zo vertelt hij zelf.

"Af en toe staat het spreken op stil", verwoordt hij poëtisch. "In alle gaatjes kan het schrijven. Overal worden lettertjes gemaakt. Ik ben vijf jaar. Elena ook. Die zit in het derde kleuter. Ik ook."

Wat zoekt hij zichzelf te oriënteren! Ik laat hem spreken.

"Een kindje. Een waterval. Een boom. De boom kijkt niet naar het kindje. Hij kijkt rechtdoor. De boom heeft een navel. Een buik. Dat is een koek. Hij eet die koek zelf op! Koekje komt in zijn buik."

"Boom is zwanger van koekje in zijn buik", voeg ik tussen.

"Flesje water. Komt ook in zijn buik", kijkt me vragend aan.

"Wat hij gedronken heeft wordt pipi", antwoord ik.

"Wat hij gegeten heeft wordt kaka", vult Daan aan. "Dat is de poep van de boom. Dat is de piemel en hij plast. Die boom is een jongen en hij doet kaka."

"En de meisjes dan?"

"Die doen pipi vanachter!"

Ondertussen tekent hij een figuur met een, naar mijn interpretatie, verschrikte uitdrukking en stopt hij zijn tekening weg onder de doos met stiften.

"Het jongetje schrikt van iets?", probeer ik.

"Wat is dat?" vraagt hij m'n vraag negerend en haalt een klein takje uit de doos. Hij onderzoekt het en trekt er meermaals aan. Waarop ik glimlachend zeg dat wanneer hij er veel zal aan trekken het langer zal worden. Met een grote, bijna bevrijdende glimlach kijkt hij me vrolijk aan. Hij manipuleert zijn stokje verder en duwt het helemaal plat. "Kijk, zo plat."

Hij neemt zijn tekening, geeft het figuurtje tanden en tekent nog een boompje. "Dat bedekt hij met wel honderd blaadjes", zegt hij.

TEKENING 6: FIGUREN IN VERHAAL

Zijn infantiele seksuele theorie die hij opbouwt, is duidelijk oraal gekleurd. Zou hij daarom lange tijd geweigerd hebben te eten? Door te eten wordt je buik dik. Deze theorie laat het kind toe het geslachtsverschil en de daaraan gekoppelde castratie en castratiedreiging te ontwijken.

Het fallische en de zwangerschap worden trouwens in één figuur samengebracht. In de eerste levensjaren denkt het kind inderdaad dat

ook mama een fallisch wezen is. En dit wordt lange tijd volgehouden. Op de tekening verradt heel de houding van de jongen hoe hij terugdeinst voor wat hij toch gezien heeft. Een boom zonder bladeren. Het gebladerte van de boom vormt een mantel, een voile, om het geslachtsverschil te camoufleren.

Doorheen de volgende sessies stippelt hij zijn zoektocht verder uit, in overdracht met wat hij binnen mijn talige ruimte aangereikt vindt.

Bij het binnenkomen wordt hij gegrepen door de bloemen die op m'n werktafel staan.

"Zo'n grote stengels. Hoe noemt dat?"

"Dat zijn Amaryllissen."

"Uit welk land zijn die?"

"Uit de aarde. Hier bij ons. In de tuin groeien ze."

Verwonderd kijkt hij me aan.

"Waar ben jij geboren?", vraag ik.

"In België", antwoordt hij wat laconiek. "Papa is wel meegegaan naar... toen ik geboren was. Ze moesten boren... gaten maken in de muur." Hij lacht guitig.

Papa heeft er iets mee te maken. Vertrekkende van zijn spel met de betekenaar, van geboren naar boren, zeg ik:

"Papa boort met piemel in 't kleine gaatje van mama."

Daan schatert het uit. "Ik vind het grappig! Mama met gaatje. Papa heeft ook een dikke buik. Door te eten word je soms een beetje dik. Er is oorlog."

Hij tekent een boot. "Grote bommen uit het kanon. Het kanon schiet die bommen", weet hij.

Hoe moet hij zich dit alles voorstellen? En wat juist tracht hij te vatten in een voorstelling?

"Als mensen elkaar niet graag zien, is er soms oorlog. Oorlog gelijkt op ruzie maken." Wat hoor ik me dit onhandig zeggen.

"Het zijn de papa's die het willen oorlog maken", vertelt Daan.

"De papa's alleen?", vraag ik. "Er bestaan papa's die oorlog maken. Er bestaan papa's die kinderen maken. Kinderen waarmee ze kunnen spelen en waarvoor ze kunnen zorgen. Dat is het omgekeerde van oorlog maken."

Wat ben ik onhandig bezig. Maar het is juist. Papa's kunnen van alles maken, van alles veroorzaken, zowel door hun aanwezigheid als door hun afwezigheid.

Daan is enkele weken stil en teruggetrokken. In gepeins verzonken. Het is mooi hoe de komst van Sinterklaas, de komst van een vader die voor de kinderen zorgt, hem terug op verhaal laat komen.

De open haard, waar de bomen inzitten, stelt een probleem. Zwarte Piet zal zich verbranden. In huis verdeelt hij de gezinsleden over de verschillende kamers.

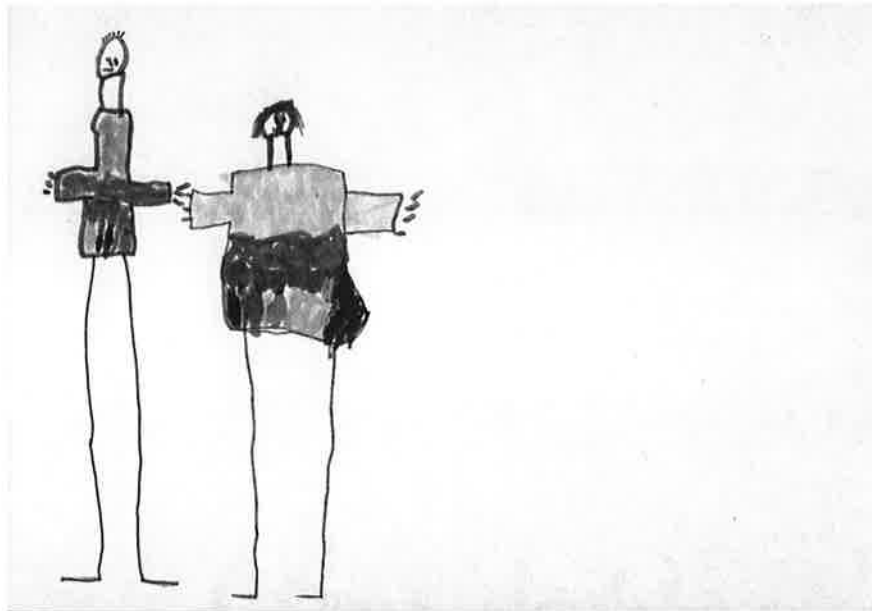
"Mama en papa slapen niet samen. Mama wil niet want mama vindt papa niet braaf. Hij is niet leuk", vertelt hij spontaan.

"Hebben ze ruzie gemaakt?", vraag ik, het thema hernemend.

Daan trekt z'n schouders op. "Hij weet het niet meer" en wil het ook niet weten, verwoordt hij.

Wat helpt dit kind in zijn stilte te blijven? Wat hoort hij? Wat ziet hij? Wat blijft voor hem onduidelijk? Gebruikt papa zijn kanon om kinderen te maken of om oorlog te voeren met mama? Welke rol speelt mama in deze oorlog? Is papa werkelijk gevaarlijk of wordt hij gevaarlijk door het spreken van mama? En welke functie krijgt het kind daarbij toegewezen?

Daan denkt na. Hij denkt na over zijn papa. Toch de plaats van waar hij komt? Hij stelt me voor het raadsel van de verschillen tussen hem en zijn papa. Je zegt me dat kinderen op hun papa gelijken, wat doe je dan met de verschillen? Waarvan moet ik hem overtuigen?

TEKENING 7: VADER EN ZOON

Hij maakt een tekening van zijn papa en hemzelf.

"Papa heeft kleine haartjes. Korte haartjes. Dat ben ik. Sommige haartjes zijn aan mijn ogen en mijn neus."

"Sommige stukjes zijn hetzelfde en andere zijn verschillend. Je kunt niet helemaal hetzelfde zijn als je papa want jij bent Daan en je papa is je papa Simon."

Verduidelijkend?

Daan betekent zichzelf en papa met een gelijkaardige trui. Voorbij de verschillen wil hij met zijn papa overeenstemmen. Daan wil de zoon zijn van zijn vader. Ik zeg hem dat hij de zoon is van zijn vader en veel van hem kan leren. Ik help hem zo zichzelf tot zoon van een vader te maken.

Het is telkens weer verrassend te horen en te zien gebeuren hoe een heel psychisch proces zich ontspint wanneer de poort tot de vader kan geopend worden. Hier volgen enkele fragmenten uit het werk van de daaropvolgende weken. Over de verwerkingsstijlen valt niets te zeggen, tenzij misschien dat in een achteraf blijkt dat er dynamische verwerking heeft plaats gehad. Geen defensieve terugtrekking. Daarom laten we zonder schrik, opzettelijk stiltes, ter bedenking vallen.

TEKENING 8: DE EERSTE KLIM

Daan tekent een grote boom. Een stamboom met een stevige stam en helemaal boven in de kruin hangen mooie appels. De zon kijkt lachend toe hoe de kleine jongen de boom beklimt en de grootste appel plukt.

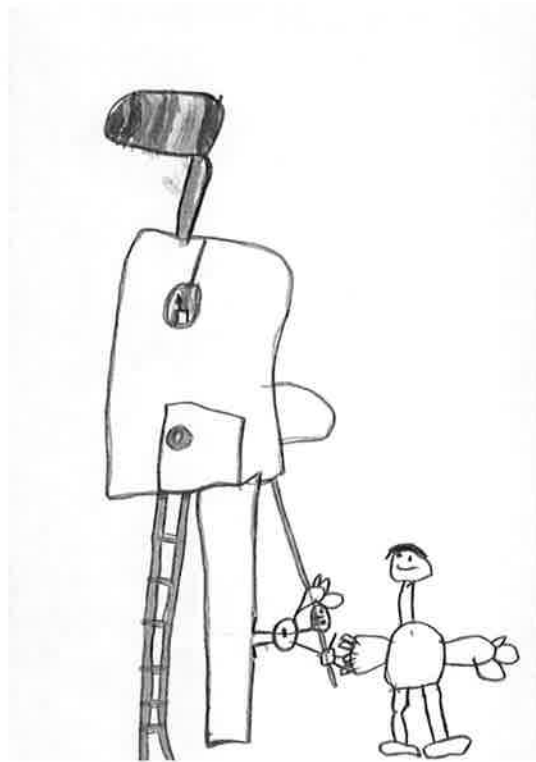
Hij wil iets van zijn papa. Hij zal van zijn papa pakken. Hij zal gebruik maken van zijn papa. Hij zal klimmen, groeien, tot hij de top bereikt en de vrucht kan plukken die hij wil.

De boomhut, die hij samen met zijn papa zal maken, toevallig of niet, wordt zijn eerste werkopdracht! Als een volleerde vertelt hij me dat hij eerst een plan zal maken. En een lijst van wat hij daar allemaal voor nodig heeft. Hij somt op.

"Twee klophamers. Eén voor mij en één voor papa. Papa gaat meehelpen. Er is veel werk. Ik kan dat nog niet alleen. Ik mag als eerste zeggen wie er in mag!"

Daan tekent zijn plan en de boomhut krijgt zowel een reëel statuut maar staat ook voor een psychische ruimte, voor een veilige beschutting met de functie van de vader verknoopt.

"Een paal. Een huisje met deur en raam. Met een touw kun je naar boven. Op het huisje een vlag met kleurtjes. Vijf, dat is vijf, dat ik vijf jaar ben. Ik ben aan het klimmen! Kijk! Papa staat te kijken."

TEKENING 9: DE TWEEDE KLIM

"Ja, ik zie dat je aan het klimmen bent. Aan het opklimmen", bevestig ik hem in zijn pril verlangen.

"De wolf kan dit niet kapot maken. Daar kan ik niet slapen hoor. Alleen als het mooi weer is."

"Ben je bang dat de wolf je zou komen bezoeken?", vraag ik.

"Nee... wel zo dat de wolf me altijd wakker maakt, oeoeeoe... Gehuil, kan ik horen!", herneemt hij heel overtuigend.

"Lampje... dat brandt... kaars in dat je aansteekt. Papa op sleffen. Als papa binnenkomt maakt dat geluid."

Net als de wolven, denk ik.

"Sommige jagers doen ook wolven dood. Papa en ik gaan naar het bos. Papa en ik doen soms dieren dood."

Verschrikt kijkt hij op. Geschrokken van zijn eigen fantasie, corrigeert hij zichzelf.

"Neen, we doen geen enkel dier dood", sust hij. "Niemand zal me aanvallen als ik zoveel kleuren heb. 't Is hout hoor, 't is geen doek. Het is hard. Het is niet slap."

Ik denk aan het zelfportret dat hij enkele maanden geleden tekende en de grote slappe oren van de olifant.

"Je papa zal je ook beschermen tegen de wolven."

"Als het mooi weer is dan zijn er geen wolven. Dan zijn ze diep in het bos", zoekt hij een andere oplossing, de vader omzeilend?

"Het lichtje wordt warm. Als het donker wordt, zal ik lichtje uitblazen en ga ik binnen."

"Waarom moet je het lichtje uitdoen?"

"Dan weten de wolven niet dat kindje binnen geweest is."

"Ik dacht dat de wolven juist bang waren van licht en vuur."

"Als heel de wereld vuur is dan zijn de wolven allemaal dood. Dan stopt dat en dan geen enkel huis kapot is, boomhut ook niet kapot is en dan zijn de mensen niet dood. Ik moet pipi doen", raast hij zijn nieuw inzicht naar buiten.

Angstig huilend komt hij de werkruimte even later weer binnen.

"Ik heb pluizen!!" en hij wijst naar zijn onderbuik.

"Je hebt daar ook een piemel", benoem ik.

Daan begint heel angstig te huilen. Ontroostbaar snikt hij het uit. Ik begrijp het als een ontlading van spanning. Welke spanning? De spanning in zijn piemel? Ik neem hem op m'n schoot, hou hem dicht en beschermend bij mij.

"Het kriebelt nu!", lacht hij wat beschaamd tussen zijn tranen door.

Ik vertel hem dat jongens een piemel hebben en dat die heel hard kan worden. Zo hard dat hij kan kriebelen. Dat hij daar niet bang moet voor zijn. Dat het heel normaal en mannelijk is.

"Jij bent zoals een ridder met zijn zwaard! Sterk en krachtig!", lach ik hem aanmoedigend toe. Daan lacht terug, doorheen z'n tranen en gaat grootmoedig naar huis.

Is hij bang van de eigen pulsie en of zijn gedachten? Welk dier ging hij doden? We horen in zijn verhaal een verlangen naar de vader als beschermer, maar ook de vrees voor de vader als bestraffer. Ik denk aan de overeenkomst tussen het geluid van de wolven dat hij hoort als hij 's nachts in zijn bed ligt en aan de "sleffen" van zijn vader die lawaai maken als vader binnenkomt in zijn boomhut.

Waarom dit fobische moment? Omdat zijn eigen verlangen meer gestalte krijgt? Hij moet het lichtje uitdoen, hij moet het vuurtje dempen. Het vuurtje voor zijn mama? Hij is bezig met het eigen verlangen. Hij wil bouwen aan een eigen huisje voor zichzelf waar hij mag zeggen wie binnen mag en wie niet. Een huisje waar hij de autoriteit heeft en niet zijn vader. Een huisje waar hij mama kan ontvangen? Hij vreest de vader, maar heeft hem ook nodig. Zijn sleffen waarschuwen hem en brengen orde op zaken! De wolven verstoren zijn dromen. Tijdens het seksueel ontwaken, de intieme band met mama?

Want Daan weet onbewust wat er hem te doen staat. In de therapie boort hij met een vijsje, dat hij ergens tussen de stiften gevonden heeft, gaatjes in een blad.

"Mijn oortjes hebben warm. Dan worden oren een beetje stevig. Als je heel hard blaast dan wordt je hoofd helemaal rood."

Met zijn hoofd tussen zijn twee handjes blaast hij zijn kopje rood. In zijn ogen verschijnen pretlichtjes.

"Je piemel kan ook rood en stevig worden", geef ik hem terug.

"Vijf vingers. Dit is vijf. Ik ben vijf. Als ik even groot ben als papa, is mijn piemel even dik. Dan heb ik in mijn neus grote haartjes." Daan tuit parmantig zijn lipjes en fluit een deuntje.

"Als je een grote man bent zoals je papa dan mag je met je piemel van alles doen, van alles maken", ondersteun ik zijn wens naar identificatie met zijn papa.

Daan tekent een bloem en maakt er een hokje rond. "De bloem gaat even in de koelkast." Hij moet de bloem nog enkele jaren fris houden.

Een volgende sessie maakt hij een verhaal over het huis dat hij in verschillende delen onderverdeelt. Mama en papa slapen toch samen, merk ik op.

"Buiten is het koud en binnen is het lekker warm. Papa zorgt voor het vuur. Hij doet altijd het vuur aan", vertelt Daan.

Zo geeft hij papa een specifieke functie. Zijn papa kan met vuur omgaan.

"Ik heb niet genoeg plaats", klaagt de kleine Oedipus. Welke plaats verlangt hij te hebben? Plaats bij de moeder? Plaats naast de vader?

Door plaats te geven aan de vader perkt hij zijn eigen plaats bij de moeder in, maar creëert hij tegelijkertijd ook plaats in de wereld voor zichzelf. In de mate dat vader plaats inneemt in het verlangen van de moeder en de moeder daarop antwoordt, krijgen kinderen ruimte om zich te subjectiveren. Een oedipale mythe kan ontstaan.

Hij wil tekenen en vertelt:

"Een koersjeep met een kar. En ik ga de tekening meenemen naar huis en aan mijn papa geven. De surfplank kan er ook op. Het hangt op in m'n garage. De jeep heeft lichten, want het is donker. Een ster. Dat is een ster die gebroken is. Die uit de lucht gevallen is. Het ligt in de kar. Hij zal het maken, het stukje dat eraf is. Dat stukje gaat er afvallen. Het zit een beetje los. Dit is een klein ladderdje. Voor als papa er moet opkruipen om in de schouw te kijken. Er is een hele mooie ster uit de hemel gevallen. Ze heeft een beetje pijn."

"Papa zal de ster weer doen schitteren?", vraag ik.

"Papa zal het maken dan kan hij weer vliegen en stralen! Modder... oei papa rijdt in de modder. Het is een modderjeep. Hij is er speciaal voor gemaakt. Hij kan ertegen. Papa heeft nog een bal voor het kindje. Ook een gele bal en ook met zwart."

"De ster is voor papa en de bal voor het kindje. De bal lijkt een beetje op mama ster", zeg ik.

"Papa heeft een hele grote ladder. Zijn garage is een beetje kapot. Zijn garage is even lang als die ladder. Papa doet niets voor mama", komt Daan plots tot de realiteit. "Papa moet buiten werken. Hij wil wel, maar hij kan niet. Hij moet altijd ergens anders zijn."

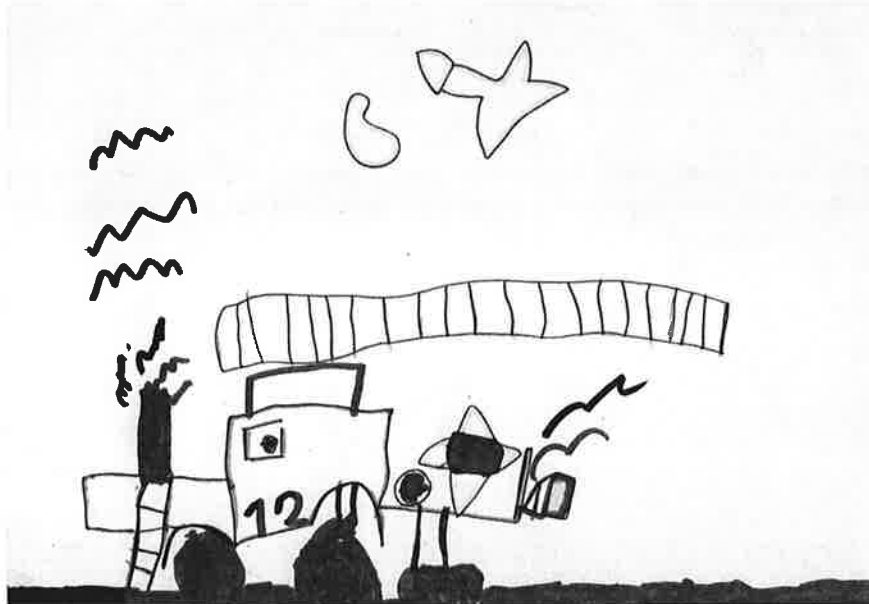
Is dit de klacht van mama over een ontoereikendheid van papa? Of is dit wat er werkelijk gebeurt in dit gezin? Waar is papa als hij elders is?

Wat later merkt Daan opnieuw op dat mijn stoel een tekort vertoont.

"Blijf er af. Pruts er niet aan. Het gat zal nog groter worden", zeg ik kordaat.

"Ik wil hem maken. Ik zal papa meebrengen, die zal me helpen", zegt hij schalks.

"Ik geloof dat je papa dat kan en jou dat kan leren", beantwoord ik zijn wens z'n vader nuttig en nodig te maken.

TEKENING 10: DE AUTO VAN VADER EN DE VALLENDE STER

In een poging zijn papa's falende positie als aanwezige man voor moeder te verstaan, vormt Daan behoorlijk wat indrukken om tot een uitgesproken weten.

"Papa heeft twee vrouwen, de mama van Peter en mijn mama. Ik denk dat hij mama niet graag ziet, ziet andere mama liever, er is altijd ruzie. Ik kan niet zo goed slapen. Ik moet eerst naar bed. Mama en papa spreken, maken soms ruzie als het donker is. Ik zeg dat ze moeten stoppen met roepen. 'Stilte', roept mama dan. 'Zwijg', zegt ze."

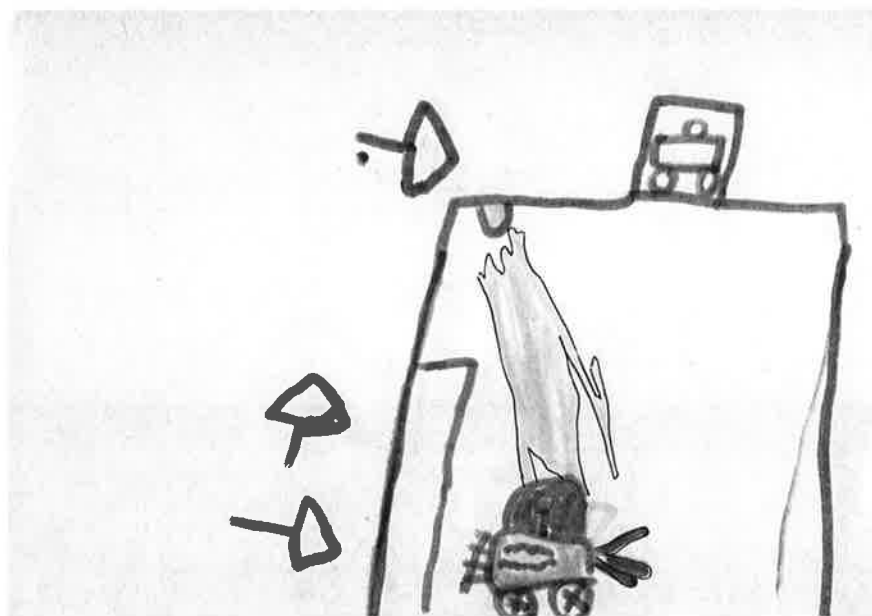
Ik laat Daan me beloven alles te blijven zeggen wat hij denkt en wat hij voelt.

Enkele weken later vertelt hij me dat er in zijn familie een vogel is die vissen opeet en dat het daarom is dat de vissen niet spreken en liever onder water blijven! Wie is die vogel? Mama?

Wanneer hij me zijn theorie formuleert, luidt ze als volgt: "Als ik stout ben, moet papa kwaad zijn op mij en niet op mama. Dat is raar. Er is altijd ruzie omdat mama mij doen geboren worden heeft", een theorie waarbij hij zichzelf als oorzaak van de ruzies tussen zijn ouders naar voren schuift, als bliksemafleider tussen beiden stelt. Ik

kom tussen. Ik zeg klaar en duidelijk dat het de mama (dus de grootmoeder) van zijn papa is die soms moeilijk doet en dat het daarom is dat zijn ouders ruzie maken. Zijn mama wil dat zijn papa meer naar haar zou kijken. De ruzies zijn er zeker niet om hem, want hij maakt juist hun geluk uit!

Dat laatste construeer ik erbij want ik zie hoe hij van verschillende auto-onderdelen, getekend op de ene zijde van het blad, een kleine koersauto met een nummer één construeerde. Het autootje staat in de garage onder de stralen van een helder licht. In plaats van de idee bliksemafleider te zijn, wil ik hem meegeven dat hij een sterrenkind kan zijn.

TEKENING 11: DE KOERSAUTO IN HET LICHT

Besluit

Mijn besluit, omtrent dit geval, wil ik aan de hand van twee sessies formuleren.

Daan is ondertussen zes jaar. Hij zit in het eerste studiejaar en amuseert zich daar heel goed. Hij heeft twee vriendjes waar hij dikwijls mee optrekt. Thuis zit hij niet altijd meer stil in zijn hoekje. Hij komt levendig en enthousiast thuis van school.

Ik zag en hoorde dit kind, met behulp van tekentaal en taal, zich een nieuwe weg banen. Vertrokken van een geheimtaaltje waar zijn beweging deze was van het zich opnieuw met mama vervoegen, hoor ik hem nu een taal aanwenden waarmee hij zichzelf en de ruimere wereld om hem heen tracht te grijpen en begrijpen.

Via fantaseren en benoemen is Daan gekomen tot de opbouw van een psychische realiteit. Na eerst plaats te hebben gemaakt voor het symboliseren en verwerken van de plotse afwezigheid van mama en het bemeesteren van het vreemde pulsionele, zocht hij een eerste beeld van zichzelf: een grappig mannetje. Vraagstukken met betrekking tot de seksualiteit, tot het reële van de seksuele pulsie en de confrontatie met het geslachtsverschil, brachten hem tot bij de vader. Het verlenen van een statuut aan de vader biedt hem de mogelijkheid tot identificatie.

TEKENING 12: REDDING VAN VADER

Vertrekkende van het lichaam, vertrekkende van de pulsie, waaraan we voorstellingen koppelen, komen we middels een betekenis-

verlening, tot een betekenaarsraster dat de psychische veerkracht geeft voor een werkelijk bestaan in verhouding tot de Ander.

Begin november, in het verlengde van een sessie waar de dominante impact van dikke oma op vader werd gesymboliseerd, tekent Daan een meesterlijke tekening. Waar de waarheid van de vader aan het licht komt? Daaraan verbonden verschijnt enkele weken later, ook door middel van een tekening, het voorlopige antwoord van de zoon van zijn vader.

Daan wil tekenen.

"Die man staat op een eiland. Hij zit in gevaar. Niemand hoort hem. De papegaai hoort hem, kan hem wel helpen, maar hoe?"

"Door te spreken, zo kan hij een boodschap doorgeven. Door te spreken kan de man van op zijn eiland weg komen", stel ik voor.

"Hij zit te ver. Niemand hoort hem", probeert Daan me te ontmoedigen. Of erkent hij iets van de waarheid van de vader?

"Als hij echt van zijn eiland weg wil, kan de man een briefje schrijven en aan de papegaai vragen om het naar het land te brengen. Hij kan vragen om een boot te sturen naar het eiland. Iemand zal hem wel willen komen halen."

"Maar eerst moeten de haaien weg zijn. Anders gaat de boot kapot", maakt Daan het opnieuw onmogelijk.

"Er bestaan hele sterke en snelle speedboten waar de haaien van weg zwemmen. Anders zijn ze hun snuit kwijt", zeg ik dapper.

"Ja, ik ga één tekenen. Ja, een rode. Die zeggen stop tegen de haaien. De haaien zitten gevangen nu."

Daan zoekt de vaderfunctie en geeft hem ter plaatse een symbolisch statuut.

"De mol is een beetje bang. Daarom staat hij achter hem. De man voelt zich gelukkig omdat hij kan ontsnappen."

Eind november; de mol, de muis.

Daan neemt m'n kleine muis, die als bladwijzer tussen m'n agenda naar me zit te kijken. Hij wil hem tekenen. Ondertussen vertelt hij me over de oertijd waar de honden even groot waren als de paarden en de honden de paarden op aten.

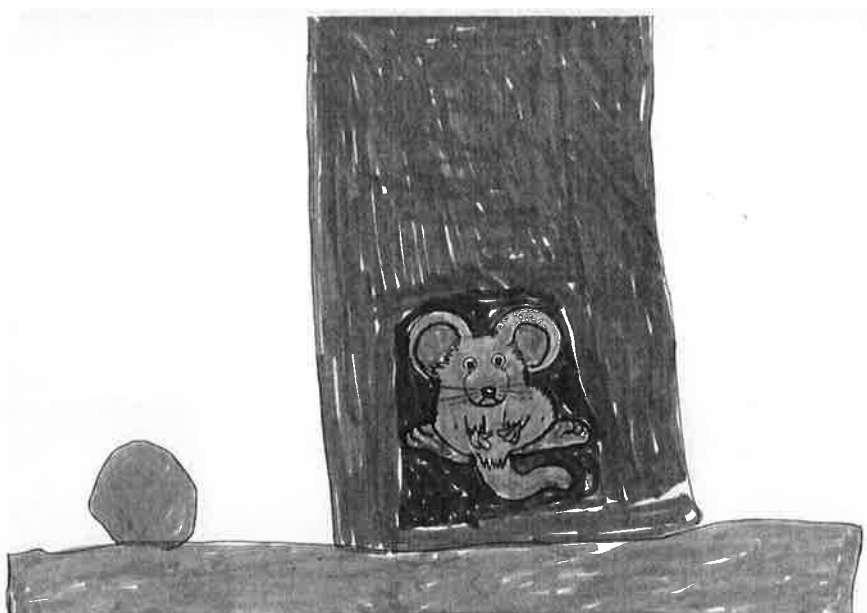
"Waarom gebeurde dat? Paarden zijn toch lieve dieren?", vraag ik hem.

"Omdat honden heel gulzig kunnen zijn", verklaart hij me. "Muisje en de kat. Muis kan opgegeten worden door de kat. Daarom moet hij zich muisstil houden, in zijn holletje." Moet hij zich muisstil houden om het gevaar te bezweren? Of ontkomt hij door het woordspelletje?

"Mijn muisje zit hier elke dag naar me te kijken en is niet bang", grap ik. Ik probeer ook zo zijn angst in overdracht te brengen en bespreekbaar te maken.

"Ik ga een holletje maken waar hij in kan", zegt Daan.

"Waarin het muisje kan om zich te beschermen tegen de dreiging van buiten?", vraag ik.

TEKENING 13: GEBOORTE VAN EEN ZELFSTANDIG VERLANGEN

"Olifanten zijn niet bang van muizen. Olifanten zijn wel bang van leeuwen en tijgers", exploreert hij verder.

"Nee! Geen sprake van. Leeuwen en tijgers kunnen niets doen aan olifanten. Olifanten zijn de grootste en sterkste dieren die er bestaan. De leeuwen en de tijgers zijn bang van de olifanten", zeg ik beslist.

"De muis heeft een bal. Op school spelen we met sneeuwballen. Er is zoveel sneeuw dat de takken afkraken", associeert hij.

"Ze zullen er wel weer aangroeien", zeg ik.

"Ja, dat zijn geen slappelingen hé!", vult hij spontaan aan. "Dit is de grond waar de muis met de bal kan spelen. Muisje zit in zijn holletje. Ziet de bal, wil buiten want wil er mee spelen. De poes zit buiten. De muis kruipt weg. Zo is dat", maakt hij zijn verhaal af.

"Het is misschien een lieve poes en geen gevaarlijke. De poes wil misschien alleen met het muisje spelen?", maak ik een opening.

"Hoe kun je dat weten?", vraagt hij me heel terecht.

Wat betekent het verlangen van de ander voor een kind? Een mogelijkheid tot emancipatie of een besloten ei waaruit het niet geboren raakt. Daan wil met de bal spelen en geen speeltje zijn van de ander.

Slotbeschouwing

Het geval, waarvan we hier maar een brokstuk brachten, leert ons hoe een psychische zoektocht zich, in de ban van de overdracht, kan hernemen in een opnieuw en anders formuleren. Een herformuleren van het psychisch landschap gebeurt bij het begin van de kuur voornamelijk middels de gesproken tekeningen waar verschillende sequensen van besproken worden. Dit betekent, uitgelengd, omgebogen, verder rijker gemaakt in de verbeelding of juist omgekeerd en uit het imaginaire gepeuterd, aangedikt, uitgewerkt of gereduceerd tot de essentie,... en nog zovele bewerkingen meer in de talige uitwisseling met het kind. Met een kind dat afwacht, tekent, speelt, droomt en spreekt naargelang de innerlijke veiligheid dat het ervaart buiten of binnen. Wachtend op de antwoorden dat het krijgt van de anderen, van de Ander. De *Ander*, de spiegel van de taal die het deze jongen mogelijk maakt zich te situeren en daardoor het oedipale binnen te treden. Vandaar dat we veel belang hechten aan de stilte, aan de stiltes van verwerking, waarbij het kind de tijd neemt om tot zich te laten doordringen wat er gezegd werd, tot zich te laten doordringen wat blijkt te beklijven in de overdracht... En wat blijkt er zoal te beklijven binnen de overdracht? Vooral dat het talige van de overdracht laat ervaren dat er een verlangen mogelijk is waarvoor men geen straf moet vrezen omdat het talige statuut duidelijk maakt dat het uitspreken daarom geen uitageren is en ik hem wil verder helpen om zijn pril verhaal vol angsten, onwetendheid en misbegrip, verder te expliciteren. Daarom hou ik zijn verhaal dynamisch door hem telkens in de "vrije associatie" opnieuw te lanceren. En dit in tekenen, in zeggen en in doen, want dit zijn de equivalenten van de vrije associatie uit de analyses met volwassenen.

A Fragment of an Analysis with a Child, or the Importance of Language for Oedipal Structuration

Summary: This paper concerns a clinical fragment from the analysis of a four year old child. Several topics relevant for child analysis are addressed. We learn that a child who had abruptly decided to be silent, through the particularity of the transference bond, is once again enough at ease to tell his story. Symbolic exchange, together with the answer of the Other as mirror of language, allows the boy access to the oedipal constellation and allows him to reorient himself psychically. Through a process of drawing, of signifying, being signified, and of writing, we get a glimpse of the significance of language for the oedipal structuration process.

Key words: Child Analysis, Transference, Language, Oedipus.

Bibliografie

- F. Dolto (1977, 1978, 1979), *Lorsque l'enfant paraît*, Paris, du Seuil.
 F. Dolto (1991), *"Le Cas Dominique" de geschiedenis van een 14 jarige jongen*, Amsterdam, Bert Bakker.
 C. Eliacheff (1995), *Het kind dat een kat wilde zijn*, Amsterdam, Bert Bakker.
 S. Freud (1905e [1901]), "Bruchstück einer Hysterie-Analyse", *G.W.*, V, pp. 161-286.
 S. Freud (1909b), "Analyse der Phobie eines funfjarigen Knaben", *G.W.*, VII, pp. 241-377.
 D.W. Winnicott (1977), *The Piggie*, London, The Hogarth Press.